

УДК 351.72

Н. В. Стоянець, канд. екон. наук, доцент

Сумський аграрний національний університет, м. Суми, Україна

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Н. В. Стоянец, канд. экон. наук, доцент

Сумской национальной аграрный университет, г. Сумы, Украина

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА АГРАРНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Natalia Stoyanets, PhD in Economics, Associate Professor

Summy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF THE STATE INFLUENCE ON AGRICULTURE IN UKRAINE

У статті досліджено теоретичні положення державного регулювання аграрного сектору економіки, що передбачає забезпечення інтенсивного та екологічно безпечного розширеного відтворення, досягнення високого рівня продовольчої безпеки та створення сприятливих умов для життя та господарювання в сільській місцевості. Визначено пріоритетні завдання державної політики для стимулювання господарської діяльності в аграрному секторі. Розглянуто та проаналізовано основні фінансово-економічні інструменти впливу на сталий розвиток аграрного сектору економіки, а саме: система оподаткування, система кредитування, бюджетне фінансування, державні фінансові гарантії, інструменти валютного регулювання, система страхування. На основі проведеного аналізу запропоновано першочергові заходи для реформування аграрного сектору економіки в Україні.

Ключові слова: аграрний сектор; сталий розвиток; фінансово-економічні інструменти; сільське господарство; держава.

В статье исследованы теоретические положения государственного регулирования аграрного сектора экономики, который предусматривает обеспечение интенсивного и экологически безопасного расширенного воспроизводства, достижения высокого уровня продовольственной безопасности и создания благоприятных условий для жизни и хозяйствования в сельской местности. Определены приоритетные задачи государственной политики для стимулирования хозяйственной деятельности в аграрном секторе. Рассмотрены и проанализированы основные финансово-экономические инструменты влияния на устойчивое развитие аграрного сектора экономики, а именно: система налогообложения, система кредитования, бюджетное финансирование, государственные финансовые гарантии, инструменты валютного регулирования, система страхования. На основе проведенного анализа предложены первоочередных мерах по реформированию аграрного сектора экономики в Украине.

Ключевые слова: аграрный сектор; устойчивое развитие; финансово-экономические инструменты; сельское хозяйство, государство.

The article analyzes the theoretical positions of agricultural regulation which ensuring intensive and environmentally safe extended reproduction, achieving a high level of food security and creating favorable conditions for living and managing in rural areas. The priority tasks of the state agricultural policy for stimulating economic activity are analyzed. The main financial and economic tools for influencing the sustainable agricultural development are analyzed, namely: taxation system, crediting system, budget financing, state financial guarantees, instruments of currency regulation, insurance system. On the basis of the conducted analysis, the priority measures for agricultural reforming in Ukraine are proposed.

Keywords: agriculture; sustainable development; financial and economic tools; state.

Постановка проблеми. Нині існуюча модель державного регулювання національної економіки, у тому числі аграрного сектору, досі залишається малоефективною, оскільки відсутня концепція розвитку галузей народного господарства на довгостроковий період, недосконале законодавче регулювання та наявна невідповідність нормам міжнародного права, а також неефективність механізму контролю за діями суб'єктів господарювання та у більшості випадків ухилення від відповідальності в разі вчинення правопорушення через наявність корупційної складової в регулюючих та контролюючих органах влади. Ці процеси суттєвим чином стримують розвиток аграрного сектору економіки, що опосередковано впливає на продовольчу безпеку держави та стан соціально-економічної ситуації в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення сталого розвитку в країні набуває пріоритетного значення в дослідженнях таких вітчизняних та закордонних науковців, як Н. Андрєєвої, З. Бурик [1], В. Геєця, Б. Данилишина, Л. Мельника, В. Чернягіна [2] та інші.

У дослідженні аграрного сектору економіки, особливостей його розвитку, визначення проблем функціонування та шляхів реформування досліджували такі вчені, як О. М. Могильний [3], О. В. Ходаківська [3], С. М. Лобозинська [4], А. В. Зеленський [5], В. С. Лебідь [6], Н. А. Казакова [7] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Перехід на сталий розвиток аграрного сектору економіки залежить від обраної державної політики, тому необхідно більш детально та ґрунтовно визначити фінансово-економічний механізм (інструменти, важелі, форми) впливу держави на стимулювання ділової активності в цій сфері.

Постановка мети. Метою цієї статті є визначення фінансово-економічних інструментів державного впливу для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання аграрного сектору економіки передбачає здійснення взаємопов'язаного та взаємоузгодженого комплексу заходів, орієнтованого на забезпечення інтенсивного та екологічно безпечного розширеного відтворення, досягнення високого рівня продовольчої безпеки та створення сприятливих умов для життя та господарювання в сільській місцевості. Успішна реалізація державної політики щодо управління розвитком аграрним сектором передбачає виконання комплексу завдань:

- приведення норм вітчизняного права, що регулюють відносини в аграрній сфері, до вимог європейського законодавства;
- зменшення ступеня монополізації ринку агрохолдингами з метою забезпечення вільної конкуренції між економічними суб'єктами;
- покращення інвестиційного клімату в країні, що дозволить залучити іноземні інвестиції в аграрний сектор економіки;
- запровадження державно-приватного партнерства для розвитку сільського господарства та відповідно й сільських територій;
- розвиток малих та середніх аграрних виробників;
- підтримка та стимулювання розвитку сільського господарства за рахунок фінансування державних цільових програм, пільгового оподаткування та кредитування, запровадження заходів у сфері валютного регулювання зовнішньоекономічних операцій тощо;
- запровадження новітніх технологій та модернізація обладнання, що дозволить отримати економічні вигоди як виробнику, так і споживачу сільськогосподарської продукції;
- проведення роз'яснювальної роботи щодо престижності професій у агропромисловому комплексі, переваг проживання в сільській місцевості тощо;
- посилення соціальної відповідальності аграрного бізнесу;
- збільшення бюджетного фінансування прикладних досліджень у галузі агропромислового виробництва та впровадження відповідних наукових розробок на практиці;
- організація підготовки та перепідготовки кадрів для потреб аграрного сектору економіки та інші.

До фінансово-економічних інструментів державного регулювання належать різноманітні засоби впливу, що мають прямо або опосередковано вартісну оцінку, тобто застосування цих інструментів призведе до зменшення або збільшення державних видатків. Основними фінансово-економічними інструментами впливу на сталий розвиток аграрного сектору економіки є: система оподаткування, система кредитування, бюджетне фінансування, державні фінансові гарантії, інструменти валютного регулювання, система страхування.

Для стримування імпорту сільськогосподарської продукції, що також вирощується в країні, а також нарощення обсягів експорту вітчизняної аграрної продукції за кордон держава має у своєму розпорядженні низку дієвих інструментів, а саме систему оподаткування (запровадження спеціального податкового режиму в аграрній сфері, коригування розміру ввізного та вивізного мита, звільнення агровиробників від сплати деяких податків, зміна ставок оподаткування тощо) та квотування. Водночас зі вступом у Всесвітню організацію торгівлі у 2008 році Україна взяла на себе зобов'язання щодо поступового скасування імпортного та експортного мита та не застосовувати квоти до міжнародної торгівлі. Винятком можуть бути деякі форс-мажорні обставини, а саме погіршення санітарних та фітосанітарних умов на території, з якою імпортується товар; ускладнення кліматичних умов у країні, що призвело до зменшення врожайності сільськогосподарських культур та, відповідно, загострення питання забезпечення продовольчої безпеки.

Крім податкових інструментів, значного впливу на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору також мають методи та важелі валютної політики, оскільки надходження від аграрних підприємств становлять лівову частку у формуванні валового продукту та притоку іноземної валюти в країну. Основними інструментами валютної політики на регулювання діяльності агропромислового комплексу є валютні інтервенції, обсяг запасів золотовалютних резервів у країні, що опосередковано визначають рівень валютного курсу; будь-які валютні обмеження щодо здійснення операцій купівлі-продажу фінансових ресурсів, встановлення нормативу обов'язкового продажу валютної виручки, обов'язкове резервування транскордонних потоків капіталу тощо.

Дієвим інструментом для стимулювання інноваційних процесів у сфері агропромислового виробництва в країні та покращення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств є система кредитування (зміна умов надання позики, коригування відсоткової ставки, надання державних гарантій). Залежно від кредитора аграрні підприємства можуть отримати бюджетні та/або банківські кредити. Здебільшого бюджетні кредити надаються на більш вигідних умовах та за нижчими відсотковими ставками, а також орієнтовані на підтримку пріоритетних галузей сільського господарства. На сьогодні в Україні стрімко набирає обертів кредитування представників аграрного сектору як державними банками, так і приватними. Для цього розробляються спеціальні банківські продукти для задоволення потреб сільськогосподарського циклу, а саме на фінансування оборотного капіталу (закупівля насіння, засобів захисту рослин, добрив, кормів тощо), придбання вживаної та нової спец- та сільгосптехніки, транспорту й обладнання, фінансування капітального будівництва (склади, елеватори, ферми тощо). Крім цього, поширеною практикою серед вітчизняних банків є надання аграрних розписок представникам аграрного сектору, що передбачає фінансування їхньої діяльності під заставу майбутнього врожаю. Переважно цей альтернативний інструмент кредитування використовують у своїй діяльності малі та середні фермери.

Станом на 1 січня 2019 року банки України прокредитували діяльність аграрних підприємств на суму 67 675 млн грн, що на 39,8 % більше, ніж у 2016 році [8]. У 2019 році у структурі кредитного портфеля банківської системи кредити підприємствам, що функціонують у сфері сільського господарства, мисливства, лісового господарства, лісозаготівлі та рибного господарства, становлять 7,87 %, тоді як у 2016 році 6,15 %.

Для стимулювання оновлення парку техніки та зменшення викидів шкідливих речовин у довкілля за рахунок використання «екологічного» рухомого майна розроблено державні програми щодо часткової компенсації з державного бюджету вартості придбаних товарів сільськогосподарського призначення.

У 2018 році на фінансування програм підтримки розвитку агропромислового комплексу виділено близько 3,6 млрд грн, з яких 98,5 % коштів надано із загального фонду Державного бюджету України. Варто відзначити, що протягом останніх 10 років відбувається зменшення на чверть обсягу державної підтримки аграрного сектору економіки. Найнижчим за обсягом бюджетного фінансування агропромислового комплексу був 2014 рік, що майже втричі менше порівняно з теперішніми обсягами.

Попри державну підтримку фермерських господарств, агровиробників та селян, але все ж таки існує комплекс невирішених проблем: забюрократизованість процедур отримання допомоги, невідповідність затверджених постанов Кабінету Міністрів України, які стосуються підтримки представників аграрного сектору, чинному законодавству (фінансування з державного бюджету видатків на придбання сільськогосподарського обладнання для кооперативів молочарського та плодово-ягідного напрямів діяльності із застосуванням векселів).

Світовий досвід засвідчує, по перехід на модель сталого розвитку аграрного сектору економіки пов'язаний з активізацією ролі держави і вимагає послідовної інвестиційної політики. Лізинг виступає ефективною формою інвестицій у модернізацію виробничо-технічної бази аграрних підприємств. Нині в Україні нараховується близько 116 юридичних осіб та 389 фінансових установ, які мають право на надання послуг фінансового лізингу. Попри значну кількість компаній, які мають ліцензії Нацкомфінполсуг на здійснення цього виду діяльності, вартість об'єктів лізингу для сільськогосподарських підприємств за останні 5 років зменшилася вдвічі. Попри важливість лізингу як інструменту фінансування нового обладнання і техніки та сучасних технологій в аграрне виробництво наявні певні труднощі, які вимагають негайного втручання з боку держави, а саме: високі процентні ставки за кредитами на придбання сільськогосподарського устаткування, неврегулювання майнових та земельних питань тощо.

Для мінімізації збитку в результаті впливу несприятливих природних подій та забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських виробників є укладання договорів страхування. Мінагрополітикою затверджено стандартні страхові продукти для страхування сільськогосподарської продукції (озима пшениця, озима пшениця та жито, яра пшениця та ячмінь, соняшник, цукровий буряк, озимі зернові, кукурудза на зерно, соя). За період 2005-2018 рр. обсяг премій з агрострахування збільшився більше ніж у 16 разів та становив на кінець досліджуваного періоду 208,8 млн грн. У 2018 році агровиробники та фермерські господарства уклали договори страхування на суму 6675 млн грн, що охоплює 974 тис га посівних площ. Тоді як посівна площа тільки зернових культур та зернобобових в Україні становить 14839 тис га, що дозволяє говорити про недостатнє охоплення страховим захистом майнових інтересів агровиробників від різних природних катаклізмів: граду, злив, повеней та інших стихійних лих. Незважаючи на системно важливу роль аграрного страхування і важливість його державної підтримки, існує безліч факторів, що стримують цей процес. Зокрема, відсутні чітко сформульовані цілі та програма розвитку агрострахування в країні, способи участі держави в прийнятті страхових ризиків та розподілу збитків при агрострахуванні. Крім цього, для захисту інтересів учасників ринку аграрного страхування існує нагальна потреба в розвитку його інфраструктури, що передбачає удосконалення роботи Аграрного страхового пулу й Аграрного страхового бюро або створення нових саморегульованих організацій.

Висновки і пропозиції. Удосконалення державної політики в аграрній сфері з метою забезпечення його сталого розвитку передбачає реалізацію таких заходів фінансово-економічного спрямування: надання інвестиційних коштів на фінансування структурних змін; регіональна фінансова допомога фермерським господарствам, які

здійснюють свою підприємницьку діяльність на території з несприятливими кліматичними умовами для розвитку рослинництва, що спрямовані на підтримку саме тваринництва; бюджетна підтримка представників агробізнесу, діяльність яких відповідає екологічним стандартам; фінансування ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій у господарській діяльності; розширювати напрями бюджетної підтримки із забезпечення і підвищення родючості; розробку програми поступового переходу до виробництва культур, які не виснажують ґрунт; усунення дисбалансу між розвитком галузей сільського господарства.

Список використаних джерел

1. Бурик З. М. Концептуальні підходи до державного регулювання сталого розвитку в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2 (52). С. 1–8.
2. Чернятіна В. Державне регулювання сталого розвитку сільських територій в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 3 (34). С. 122–127.
3. Могильний О. М., Ходаківська О. В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора України. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 4–9.
4. Лобозинська С. М., Назаркевич О. Б. Стимулювання екологізації агровиробництва у формуванні продовольчої безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 3 (31). С. 53–59.
5. Зеленський А. В. Особливості становлення та розвитку системи фінансового регулювання аграрного сектору України. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 7. С. 126–132.
6. Лебідь В. С. Бюджетне фінансування аграрного сектору України: аналіз, проблеми, шляхи удосконалення. *Науковий огляд*. 2014. № 10 URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1420812802.pdf>.
7. Казакова Н. А. Стратегія динаміки аграрного сектору України у контексті сучасних викликів глобальної продовольчої проблеми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. № 121. С. 99–105.
8. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України). URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
9. Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tszt/tsztt_u/arh_tszt2018_u.html.
10. Підсумки діяльності фінансових компаній та юридичних осіб (лізингодавців) за 2018 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. *Офіційне Інтернет-представництво*. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%20kv_2018.pdf.
11. Ринок агрострахування України у 2018-му андерайтинговому році. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/agrostrahuvannya/rinok-agrostrahuvannya-ukrayini-u-2018-roci>.

References

1. Buryk, Z. M. (2017). Kontseptualni pidkhody do derzhavnoho rehulivannia staloho rozvytku v Ukraini. [Conceptual approaches to state regulation of sustainable development in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 2. 1–8 [in Ukrainian].
2. Cherniatina, V. (2017). Derzhavne rehulivannia staloho rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [State regulation of sustainable development of rural areas in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local government*, 3 (34). 122–127.
3. Mohylnyi, O. M., Khodakivska, O. V. (2017). Vplyv ahrokhodyniv na rozvytok ahrarynoho sektora Ukrainy [Influence of agroholdings on the development of the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 6. 4–9.
4. Lobozyńska, S. M., Nazarkevych, O. B. (2017). Stymulivannia ekolohizatsii ahrovyrobnystva u formuvanni prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Stimulation of agricultural production ecologization in the formation of Ukraine's food security]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: realities of time*, 3 (31). 53–59.

5. Zelenskyi, A. V. (2013). Osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku systemy finansovoho rehuliuвання аhrарноho сектору Украйны [Features of the formation and development of the financial regulation system of the agrarian sector of Ukraine]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi аhrарноi akademii – Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, 7, 126–132.
6. Lebid, V. S. (2014). Biudzhetne finansuvannia аhrарноho сектору Украйны: analiz, problemy, shliakhy udoskonalennia [Budgetary financing of Ukrainian agrarian sector: analysis, problems, ways of improvement]. *Naukovyi ohliad – Scientific review*, 10. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1420812802.pdf>.
7. Kazakova, N. A. (2014). Stratehiia dynamiky аhrарноho сектору Украйны u konteksti suchasnykh vyklykiv hlobalnoi prodovolchoi problemy [Strategy of dynamics of agrarian sector of Ukraine in the context of modern challenges of the global food problem]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 121, 99–105.
8. Kredyty, nadani depozytnymy korporatsiiamy (krim Natsionalnoho banku Украйны) [Loans granted by deposit-taking corporations]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
9. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Украйны [Commodity structure of foreign trade of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tszt/tszt_u/arh_tszt2018_u.html.
10. Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2018 rik [Summary of activities of financial companies and legal entities (lessors) for 2018]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%20kv_2018.pdf.
11. Rynok аhrostrakhuvannia Украйны u 2018-mu anderaitynhovomu rotsi [Agribusiness market of Ukraine in 2018 underwriting year]. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki>.

Стоянець Наталія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції, Сумський національний аграрний університет (вул. Г. Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна).

Стоянець Наталья Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджменту ВЭД и евроинтеграции, Сумской национальной аграрный университет (ул. Г. Кондратьева, 160, г. Сумы, 40021, Украина).

Stoyanets Natalia – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Affairs and European Integration, Sumy National Agrarian University (160 G. Kondratiev Str., 40021 Sumy, Ukraine).

E-mail: natalystoyanez@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7526-6570>